

Alevilik, Diyanet ve Laiklik

Aleviler, “Diyanet Kaldırılsın” yazılı pankart ve dövizlerle yürüdüler.

Geçen hafta sonu İstanbul’da gerçekleştirilen Alevi mitingi, Diyanet İşleri Başkanlığı’nın laik Cumhuriyet açısından oluşturduğu “anomali”yi bir kez daha gündeme getirdi. Aleviler, Diyanet İşleri Başkanlığı’nın kaldırılarak laiklik ilkesine uygun davranılmasını istediklerini ifade ettiler; “Diyanet Kaldırılsın” yazılı pankart ve dövizlerle yürüdüler.

Bu, tabii yalnızca Alevilere özgü bir yaklaşım değil. Türkiye’de laik sistemin işlerliği üzerine kafa yoran aydın, akademisyen ve siyasetçiler, Diyanet’in bu bakımdan oluşturduğu “sorum” yıllardır dikkat çekmekte. Öyle ki Başbakanlığa bağlı böyle bir kurumun var olduğu yerde laiklikten söz edilemeyeceğinden hareketle “Türkiye’de laiklik yoktur” diyen pek çok insan var.

Gelgelelim devlet, bildiğini okumaya devam ediyor. Söz konusu Alevi mitinginden yalnızca bir kaç gün sonra basına düşen habere göre, kamu kurum ve kuruluşlarına 6.250 yeni memur alınacak olup bunun 2.295’i Diyanet İşleri Başkanlığı’nda göreve başlayacakmış! Sağlık Bakanlığı’na ayrılan kontenjan ise sadece 162. Sağlık, Allah’a emanet gibi. Eh, o zaman da bu yönetim anlayışının laikliğinden kuşku duyanlara hak vermemek elde değil!..

Ama esas soru şu: Bugün Türkiye’de 80 bini aşkın çalışanıyla devasa bir kuruma dönüşen Diyanet, nasıl oldu da Cumhuriyet kurulur kurulmaz hemen ihdas edildi? Cumhuriyet’i kuranlar, Atatürk başta olmak üzere, bilmiyorlar mıydı ki bu kurum, laiklikle bağdaşmaz ve giderek laik sistemde bir patolojiye dönüşebilir? Öyleyse neden Şeriye ve Evkaf Vekaleti ile Halifelik’in kaldırıldığı gün (3 Mart 1924), “Diyanet İşleri Reisliği”ni var ettiler? Cumhuriyet’in önderliği, bir anlamda “bindiği dalı kesmek” olabilecek bir uygulamaya giderek, dini siyasetten tasfiye ettiği gün, yeni bir dinî kuruluşa “resmî” olarak neden hayat verdi?..

Tartışalım!

Önce bir alıntı. 20. yüzyıl Batı dünyasının önde gelen, saygın dinler tarihi ve İslâm uzmanı Prof. Wilfred Cantwell Smith, 1940’ların sonunda Türkiye’ye geldiğinde yeni rejimin dine ilişkin tasarruflarını anlama yolunda görüştüğü iyi eğitilmiş bir Türk’ün kendisine şunları söylediğini aktarır: “Biz, bizim olan, bizim (yeni) toplumumuza uygun, onunla bütünleşmiş bir ‘Türk İslâmı’ inşa etmek istiyoruz. Anglikanizm nasıl tamamiyle İngiliz usulünde bir Hıristiyanlıksa, işte aynen öyle. Anglikanizm ne İtalyan ne de Rus’tur. Ama hiç kimse onu Hıristiyan olmamakla suçlayamaz. Neden biz de bizim olan bir İslâm’a sahip olmayalım?” (W.C. Smith, *Islam in Modern History*, 1957, s. 193).

Kanımcıca bu nokta modern bir ulus-devlet kuran laik Cumhuriyetçilerin hâlâ dinle “resmen” iştiğâl etmekten neden vaz geçemediklerini anlama yolunda uygun bir hareket noktası oluşturuyor.

Cumhuriyet’i kuranlar, kendi bindikleri dalı kesecek kadar ne yaptığını bilmez insanlar değildi. Onlar, “Din-i İslâm”ı millileştirmek, Türkleştirmek ve ulus-devlet sınırları dışına taşmayan biçimde yeniden yapılandırmak istediler. Tüm Müslümanlar için bağlayıcı bir evrenselcilik iddiasındaki Halifelik’ten vaz geçerken nasıl modern ulus-devlet parametreleriyle hareket ettilerse, Diyanet’i ihdas ederken de kafalarında o parametrelerden biri vardı, ki bu da “Reformasyon”du.

Batı Modernitesi'ni var eden temel dönüşüm dinamiklerinden biri olan Protestan reformizmi, Katolikliğin "evrenselci" anlayışına karşı dinin (Hıristiyanlığın) millileşmesi sonucunu doğurmuştu. İşte, Avrupa'da Reformasyon sonrası süreçte ve Protestanlığın etkinliği doğrultusunda yaygınlık kazanan ulusal kiliseler, yukarıdaki alıntıdan da anlaşılabilir gibi, Türk modernleşmesinin pratisyenlerine esin kaynağı oluşturdular. Nasıl endüstrileşmeyi, kentleşmeyi, okur-yazarlığı, laikleşmeyi ve kapitalistleşmeyi sağlama işi devlet eliyle gerçekleştiyse, modernliğin bir diğer "rüknu" olan dinde "protestanlaşma" da aynı yolla sağlanmaya çalışıldı. O yüzden Halifelik gibi evrensel, "panislâmî" kurumlar lağvedilirken bir "ulusal din" arayışına gidildi. Kuran'ın, ezanın (hatta bir ara namazın da) Türkçeleştirilmesi yolundaki girişimler, bu arayışın sonucuydu. Ve tabii Diyanet İşleri Başkanlığı da...

Ancak siyasal-toplumsal düzlemde laikleşme ile dinde millileşme, bizde, Batı Avrupa'da olduğu gibi birbirine paralel ve birbiriyle uyumlu iki ayrı mecrada ve yüzlerce yıl içerisinde sindirile sindirile içselleştirilmedi. O yüzden modern ulus-devlet olma yolunda bu iki zorunluluğun birbirleriyle karşıtlık değil, uyumluluk ve tamamlayıcılık arz ettiklerini ayrımsama olanağı bulamadık ne yazık ki...

Üstelik kuruluş dönemi sonrasında Cumhuriyet'in içerisine girdiği yeni siyasal, toplumsal ve ekonomik süreçlere bağlı olarak başlangıçtaki hedeften uzaklaştı, ipin ucu kaçtı. Diyanet'in ilk kurulduğu yılların "seküler" zihinli din âlimleri, zamanla Sünni, daha dar anlamda Hanefi İslâm anlayışına alabildiğine takıntılı bir kadroya yerlerini bıraktılar. Şu anki durum da bu.

Ancak Türkiye'nin modernleşme sürecinde bugün geldiği toplumsal hareketlilik düzeyi ile buna bağlı etno-dinsel kimlik dışavurumlarındaki kararlılık karşısında Diyanet'in toplumu yapay biçimde birörnekleştiren bu Sünni çizgisi artık hayli kısıtlayıcı ve kabul edilemez kalıyor.

Peki ne yapılabilir?

Bünyesinde onbinlerce insanın çalıştığı, kurumsal yaygınlığı ve etkinliği bir çırpıda silinip atılamayacak bu kurum topyekûn lağvedilebilir mi? Çok zor.

O zaman laik Cumhuriyet tarihinde bir "ikinci reformasyon" hareketine ihtiyaç var gibi görünüyor. Türkiye'de dinde ulusallığın temsili yolunda ihdas edilmiş bu kurumu şimdi dinde ulusal çeşitliliğin temsili yolunda ıslah etmek gerekiyor. Evet, Diyanet'te Aleviliğin temsilini, üstelik Sünnilikle eşit ve hakkaniyetli biçimde gerçekleştirmek şart.

Ama bu da yetmez! Diyanet, Nusayriliği, Yezidiliği, Süryaniliği, Kürt Aleviliğini, Caferiliği, Ermeni, Rum-Ortodoks Hıristiyanlığı, Yahudiliği, kısacası bu ülkenin topraklarında yaşayan, yaşatılan tüm inançları gözetken bir üst kurum olarak yeniden yapılandırılmalı. Sıralanan inançların hiçbiri yek diğerinden, ama esasen Sünnilikten daha önemsiz, değersiz ve prestijsiz sayılamaz. O halde onların Diyanet bünyesinde eşit ağırlıklı olarak ve gerek söylem (akaid) gerekse pratik (ibadet) itibarıyla tanınmaları/sayılmaları en doğru hareket olur. Geçerken de sormak lâzım: Niçin Diyanet bugüne kadar bu memleketin bir "inanç haritası" nı çıkarma işine koyulmamıştır acaba?..

Böylesi bir "reform" u hayata geçirebilecek potansiyel Diyanet'te var mıdır? Ne kadar vardır? Çok az ise, nasıl çoğaltılabilir? Yoksa, hiç mi yoktur? O halde nasıl var edilebilir?.. Tartışılması gereken sorular bunlar artık.

Diyanet, lağvedilmeyecekse ıslah edilecek. Başka çare yok.

Tayfun Atay. T24. 16 Kasım 2009

<https://t24.com.tr/yazarlar/tayfun-atay/alevilik-diyamet-ve-laiklik,1186>